

*Iwona Banach**

Uniwersytet Zielonogórski

SPOŁECZNY KONTEKST EDUKACJI W PROCESIE KSZTAŁTOWANIA POSTAW WOBEC OSÓB NIEPEŁNOSPRAWNYCH

Przeobrażenia dokonujące się na różnych płaszczyznach życia publicznego i prywatnego (np. funkcjonowanie państwa, społeczeństwa, kultury, polityki, techniki, sztuki) powinny być sprzężone ze zmianami w edukacji, której zadaniem jest pomaganie człowiekowi w poszukiwaniu sensu życia, samego siebie, w budowaniu własnej hierarchii wartości oraz w odnajdywaniu się i prawidłowym funkcjonowaniu w intensywnie zmieniającej się rzeczywistości społecznej (Radziejewicz-Winnicki 2004, s. 28). Staje się oczywiste, że aktualnie rola edukacji, kierunki jej rozwoju i jakość działań podejmowanych w tym obszarze są ściśle powiązane ze zmianami dokonywanymi się w społeczeństwie. Tempo tak dynamicznie przeobrażającego się świata stawia przed edukacją konieczność dokonywania zmian w niej samej (w zakresie celów, treści, metod).

Oczekuje się, iż podstawowym zadaniem tego procesu – zgodnie z założeniem wynikającym z samej definicji – będzie przygotowanie dzieci i młodzieży do panujących w danym społeczeństwie ideałów i celów wychowania (Okoń 1992, s. 50). Przemiany dokonujące się w świecie w naturalny sposób generują konieczność zmian w edukacji. Modernizacja procesów zmian dokonujących się w społeczeństwie powoduje (właściwie wręcz wymusza) przemiany w płaszczyźnie edukacji. Powinny odnosić się one zarówno do celów, metod oraz strategii nauczania – uczenia się. Istotne wydaje się także określenie roli wiedzy, samego procesu uczenia się i doskonalenia. Równie ważne jest ustalenie miejsca edukacji w przebiegu ludzkiego życia (Radziejewicz-Winnicki 2004, s. 28).

* Iwona Banach – adiunkt w Katedrze Teorii i Filozofii Wychowania (Uniwersytet Zielonogórski). Zainteresowania badawcze oscylują wokół problematyki integracji społecznej osób niepełnosprawnych, kształtowania postaw i pozytywnych relacji interpersonalnych pomiędzy jednostkami pełno- a niepełnosprawnymi oraz zagadnień związanych z przygotowaniem młodego pokolenia, poprzez podjęcie odpowiednich oddziaływań dydaktycznych (kształcenie) i socjalizacyjnych (wychowanie), do funkcjonowania w zmieniającym się świecie.

Zmieniający się świat a proces edukacji

Przed współczesną edukacją stawia się wiele celów i funkcji. Pozostając w zgodzie z zasadniczymi kierunkami pojawiającymi się we współczesnym myśleniu o edukacji, zwraca się szczególną uwagę na jej zasadniczy wpływ na rozwój poszczególnych jednostek, ale i całego społeczeństwa. Przyjmując taki sposób patrzenia na edukację, upatruje się w niej tym samym niejako czynnika minimalizującego lub likwidującego zjawisko szeroko rozumianej nietolerancji, wykluczenia społecznego, ubóstwa, patologii, agresji, przemocy czy konfliktów zbrojnych. Doniosłą rolę edukacji podkreślano szczególnie w raporcie Międzynarodowej Komisji ds. Edukacji dla XXI wieku przygotowanym pod koniec lat 90. XX wieku pod kierownictwem Jacques'a Delorsa (Delors 1998, s. 85-99) dla UNESCO. Raport ten znany jest w naszym kraju pod tytułem *Edukacja. Jest w niej ukryty skarb*. Sama już nazwa raportu sugeruje oczekiwania – zbawiennego niemal wpływu na młodego człowieka – kierowane pod adresem edukacji. Upatrywano w niej właściwości uniwersalnego antidotum na problemy, z jakimi borykają się współczesne społeczeństwa, prowadzące w efekcie do wykluczenia.

Wśród celów edukacji za najważniejsze uznaje się dwa podstawowe (w zasadniczy sposób determinujące jakość życia jednostki): zdrowe życie oraz zdobywanie wiedzy i dostęp do zasobów zapewniających taki poziom życia, który będzie optymalizował wszechstronny rozwój. W dalszej kolejności wymienia się takie możliwości, jak: wolność polityczna, społeczna i ekonomiczna, kreatywność w myśleniu i działaniu, godność osobista, poszanowanie praw człowieka, dostęp do edukacji, sprawiedliwość i równość społeczna, demokratyczne uczestnictwo. Wszystkie wspomniane możliwości muszą jednak wyrastać z wewnętrznego przekonania jednostki o potrzebie i konieczności kierowania własnym rozwojem. Stąd za ostateczny cel edukacji uznaje się pomoc człowiekowi w nauczaniu się decydowania o własnym losie, przy jednoczesnym przyczynianiu się do postępu społecznego poprzez uświadomienie jednostce potrzeby permanentnego samokształcenia (Olubiński 2013, s. 19-20). Sam wspomniany już wcześniej Delors akcentował wyraźnie w przywoływanym raporcie, że koncepcja edukacji przez całe życie stanowi klucz do bram XXI wieku (Delors 1998, s. 17).

Zasadniczego sensu współczesnej edukacji upatruje się w optymalizacji rozwoju człowieka i rozszerzaniu jego możliwości. Jeśli dokonamy analizy procesu edukacji, przyjmując zarówno kryterium wertykalne, jak i horyzontalne (Gnitecki 1999, s. 360-405), okaże się, że w ciągu trwania życia i rozwoju jednostkowego człowieka możliwości zdają się wręcz nieograniczone. Ponadto ich rodzaj i charakter warunkuje faza rozwoju, w jakiej człowiek się znajduje. Kryterium wertykalne jest uznawane za perspektywę rozwojową, ponieważ rozpatruje poszczególne etapy całonocznego rozwoju człowieka i wynikające z tego problemy edukacyjne. Natomiast kryterium horyzontalne odnosi się do kręgów środowiskowych, instytucji, form i systemów wy-

chowania. Zwraca się tutaj uwagę na różnorodność dziedzin działalności wychowawczej, od poznawczej i zabawowej rozpoczynając, na artystycznej i fizyczno-ruchowej kończąc (Gnitecki 1999, s. 360, 380).

Edukacja wreszcie traktowana jest jako niepowtarzalna szansa przyspieszania przeobrażeń, rozstrzygania o poziomie i jakości życia zarówno pojedynczych jednostek, jak i całych społeczeństw. Dzieje się tak, ponieważ właśnie w toku edukacji człowiek zdobywa nie tylko określoną wiedzę i umiejętności umożliwiające mu pełnienie ról zawodowych, ale również niezwykle cenne kompetencje społeczne umożliwiające mu zgodne funkcjonowanie z innymi ludźmi. Umiejętności te w zasadniczy sposób rzutują na inne obszary i płaszczyzny aktywności życiowej, a nawet pozycji społecznej, decydują o uznaniu i losie człowieka przez całe jego życie (Olubiński 2004, s. 4). Zgodnie z przewidywaniami Federico Mayora edukacja wszystkich ludzi przez całe ich życie stała się jednym z najważniejszych wyzwań zarówno dla pojedynczej jednostki, jak i dla całego społeczeństwa (Mayor 2001, s. 375).

Zakłada się także, iż w wyniku edukacji jednostki zostaną właściwie ukształtowane postawy wobec innych ludzi i wchodzenia w poprawne relacje z nimi oraz pozytywne postawy wobec świata. Na edukację składają się zarówno problemy indywidualne odnoszące się do pojedynczej jednostki, jak i problemy globalne o znacznie szerszym zasięgu. Do uporządkowania tak rozległej przestrzeni edukacyjnej Zbigniew Kwieciński przyjmuje stworzony przez siebie model, w którym wyróżnia następujące procesy składające się na edukację. Zalicza do nich: globalizację, etatyzację, nacjonalizację, kolektywizację, polityzację, biurokratyzację, profesjonalizację, socjalizację, inkulturację i personalizację, wychowanie i jurydyfikację, kształcenie i humanizację, hominizację. Jednak o skuteczności procesu edukacji decydować będą zależności i wzajemne harmonijne relacje pomiędzy wymienionymi procesami (elementami składowymi) (Kwieciński 1995, s. 13-20).

Edukacja szansą dla osób niepełnosprawnych

Relacje osób pełnosprawnych z niepełnosprawnymi uległy na przestrzeni wieków zasadniczym zmianom. Przechodziły drogę od całkowitej wrogości, przejawiającej się eliminacją tych jednostek poprzez zrzucenie ze skały w starożytnej Grecji, po akceptację społeczną współcześnie. W ostatnim czasie można zauważyć, iż w kwestii postrzegania zjawiska niepełnosprawności dokonują się daleko idące zmiany w znaczący sposób wpływające na sytuację osób z niepełnosprawnością. Pojęcie niepełnosprawności bywa definiowane w sposób dość różnorodny, trudno jest zatem spodziewać się definicyjnego konsensusu. Proponuje się rozpatrywanie niepełnosprawności w trzech perspektywach: medyczny model niepełnosprawności, tworzony przez ograniczenia

funkcjonalne, model społeczny, ukazujący niepełnosprawność jako kwestię społeczną oraz model prawny, odnoszący się do obowiązującego prawa (Kirenko 2007).

Działaniem w istotny sposób zmieniającym sytuację osób niepełnosprawnych jest idea integracji społecznej. Jej wyrazem jest uwzględnianie potrzeb życiowych, edukacyjnych i zawodowych osób z niepełnosprawnością oraz traktowanie ich jako naturalnego ogniw struktury społecznej. Ważne jest, by patrzeć na osoby niepełnosprawne z perspektywy ich rozwoju dokonującego się na wielu płaszczyznach. Niepełnosprawność nie wyklucza bowiem człowieka ze wszystkich sfer i płaszczyzn jego funkcjonowania. Nie wszystkie aspekty jego życia dotyka niepełnosprawność, a jeśli dotyka, to nie wszystkich w takim samym zakresie. Pomimo braku czy ograniczonej sprawności, może dokonywać się rozwój osobisty, rodzinny, społeczny, zawodowy, psychoseksualny. Zainteresowanie problematyką związaną z życiem i funkcjonowaniem tych osób pozwala intensyfikować działania zmierzające do poprawy jakości ich życia, co prowadzi do rzeczywistego i realnego włączenia ich w nurt normalnego życia społecznego.

Szersze perspektywy otworzyły się przed dziećmi i młodzieżą z różnym stopniem i rodzajem niepełnosprawności wraz z wejściem w życie ustawy o integracji edukacyjnej z dnia 7 września 1991 roku. Wczesne zapoznanie z istotą zjawiska integracji społecznej osób niepełnosprawnych oraz preferowanie propagowania właściwych postaw wobec tych jednostek wśród młodego pokolenia ma niebagatelny wpływ na całokształt późniejszych poprawnych relacji międzyludzkich. Integracja społeczna rozumiana jest jako humanitarny nurt przemian społecznych na rzecz osób niepełnosprawnych, przeciwstawiający się ich izolacji i dyskryminacji (Maciarz 1999, s. 11). Jest dynamicznym procesem psychospołecznym polegającym na tworzeniu wspólnoty ideowej, wspólnoty warunków życia i wspólnoty interesów, dążeń i działań ludzkich. Jej istota opiera się na zmianach dokonujących się na wielu płaszczyznach wspólnego życia. Szczególnego znaczenia nabierają tu wzajemne relacje między uczestnikami tego procesu.

Możliwość wspólnego przebywania dzieci niepełnosprawnych z pełnosprawnymi stwarza im szansę na pełniejszy rozwój emocjonalny i społeczny. Współpraca w wielu dziedzinach życia, współdziałanie i współuczestnictwo w realizacji zwykłych sytuacji, wspólne podejmowanie decyzji i rozwiązywanie problemów na terenach przedszkola i szkoły daje możliwość wchodzenia w bliskie relacje interpersonalne. Inny ład życia społecznego, w którym dominują dialog, tolerancja, akceptacja, wolność, otwartość, podmiotowość grupy i jednostki, wkroczył – za sprawą kształcenia integracyjnego – również do szkół. Zatem placówka ta powinna stanowić istotne ogniwo społeczeństwa wychowującego (Kosyrz 2000, s. 90-110). Z funkcjonowaniem szkoły wiąże się trwanie struktur życia społecznego. Na terenie szkoły aktualizuje się proces uspołecznienia trwający wiele lat oraz odbywa się w pewnym sensie wychowanie naturalne

(wychowanie dzieci przez dzieci), co może prowadzić do barbaryzacji stosunków międzyludzkich.

Zatem trudno nie zgodzić się ze słowami:

szkoła na każdym poziomie powinna podejmować działania na rzecz uspołniania swoich działań z wymogami otoczenia społeczno-ekonomicznego. Sztwywny system oświaty nie ma zdolności adaptacyjnych do zmieniającej się rzeczywistości społeczno-ekonomicznej. Jeżeli nie otworzy się na głos społeczeństwa, badaczy, kompetentnych ekspertów i doradców-praktyków będzie ulegał alienacji i uprawiał edukację „księżycową”, nieprzystającą do realiów życia. W tak zwanej płynnej, nieprzejrzystej i często nieprzewidywalnej rzeczywistości edukacja może i powinna aktywnie służyć włączaniu młodego pokolenia do coraz pełniejszego uczestnictwa w życiu społecznym, ekonomicznym, kulturalnym i czynić jego środowisko bardziej przyjaznym i zrozumiałym (Biernat, Malinowski (red.) 2013, s. 13).

Dokonujące się zmiany wyznaczają nowe obszary działań lub redefiniują dotychczasowe. Priorytetem jest jednak potrzeba całościowego spojrzenia na sprawy wychowania. Jedną z perspektyw stanowią postawy prezentowane przez dzieci i młodzież w stosunku do osób niepełnosprawnych. Podejmowane przez nauczycieli-wychowawców działania nad kształtowaniem pozytywnych postaw wobec jednostek o ograniczonej sprawności powinny uwzględniać rozbieżności zachodzące pomiędzy postawami deklarowanymi a faktycznie prezentowanymi wobec niepełnosprawnych. Postawy odgrywają istotną rolę w funkcjonowaniu człowieka. Powstają w życiu osobniczym na podstawie potrzeb społecznych jednostki oraz indywidualnego doświadczenia nabywanego w toku codziennego życia (Rudek 2012b, s. 229-235). Taką szansę mogą dać opracowane przez specjalistów i realizowane przez nauczycieli (we współpracy z rodzicami) programy wychowawcze, mające na celu uczenie szacunku dla różnorodności jednostek i grup ludzkich. Instytucja ta stanowi więc doskonałe miejsce do podejmowania pracy wychowawczej w zakresie propagowania hasła tolerancji.

We współczesnej szkole zauważyć można rozmaite działania zmierzające do kształtowania właściwych postaw wobec osób niepełnosprawnych. Jednym z najważniejszych sposobów jest zapoznanie dzieci i młodzieży z hierarchią wartości, zwłaszcza gdy powszechnie słyszymy narzekania na dewaluację podstawowych wartości i norm regulujących zachowania człowieka. Ważnym zadaniem pedagogów jest również zapoznanie uczniów z podstawowymi prawami człowieka i koniecznością ich przestrzegania, według tych przepisów bowiem wszyscy ludzie są równi i każdy, bez względu na przyczynę, ma prawo do odmienności oraz normalnego życia, nauki i pracy. Kształtowanie postaw tolerancji i akceptacji wobec osób w jakimś zakresie odmiennych (różniących się), a szczególnie, gdy odmiennością jest niepełnosprawność, wywiera u młodych ludzi zasadniczy wpływ na całokształt ich późniejszych relacji interpersonalnych. Szkoła jako instytucja stara się sprostać wymaganiom, jakie stawia przed nią społeczeństwo.

Badania podejmowane nad obrazem zachowań osób pełnosprawnych wobec niepełnosprawnych, oddziaływaniami wychowawczymi nauczycieli w zakresie uczenia tolerancji oraz ich samooceny w zakresie tych czynności osadzone są najczęściej w teorii interakcjonizmu. Główną cechą tej koncepcji jest specyficzna budowa świata społecznego, przyjmująca za punkt wyjścia stosunek wzajemnego oddziaływania dwóch jednostek ludzkich, czyli interakcję.

Teorie interakcjonistyczne opierają się na badaniu procesów interakcji społecznych i ich wpływu na jednostki i społeczeństwa. Przedstawicielej tej teorii interesują wzajemne relacje pomiędzy społeczeństwem a jednostką. W ramach teorii interakcjonistycznych wyróżnia się kilka koncepcji. Jedną z nich jest symboliczny interakcjonizm, który za punkt wyjścia przyjmuje zdolności ludzi do tworzenia symboli i manipulowania nimi. Inną koncepcją jest teoria Roberta E. Parka, Georga Simmla, Jacoba L. Moreno i Ralpa Lintona oraz teorie ról Ralpa H. Turnera (Gnitecki 1999, s. 246). Jak wyjaśnia Gnitecki: „istotę jej [interakcji – I.B.] oddaje analogia między aktorami na scenie a ludźmi działającymi w społeczeństwie. Podobnie jak aktorzy wnoszą do każdej roli własną niepowtarzalną interpretację, tak ludzie w społeczeństwie posiadają własne style interakcji” (Gnitecki 1999, s. 246). Do klasyków interakcjonizmu symbolicznego zalicza się: Williama Jamesa, Johna Deweya i Georga H. Mead. Na współczesny jego kształt największy wpływ wywarli: Herbert Blumer, Manfred Kuhn oraz Anselm Strauss. Podejmowane przez nich rozważania pozwalają na ujrzenie człowieka i otaczającego go środowiska w bardzo szerokiej perspektywie. Okazuje się, że interakcja symboliczna, czyli – innymi słowy – interakcja interpretacyjna odgrywa ważną rolę w procesie dokonywania zmian w podejściu do osób niepełnosprawnych i jest istotna w realizacji celów wychowawczych związanych z kształtowaniem pozytywnych postaw i relacji z osobami niepełnosprawnymi. Interakcja rozumiana jest tutaj jako specyficzny rodzaj działania społecznego, w toku którego dwie osoby, oddziałując na siebie w procesie komunikacji, modyfikują nawzajem swoje zachowanie. Według tej teorii ludzie nie reagują, lecz interpretują nawzajem swoje działania. Symboliczny charakter interakcji polega na wymianie przekazów komunikacyjnych pomiędzy uczestnikami interakcji, którzy naprzemiennie wchodzą w role nadawców i odbiorców tych przekazów. Koncepcja interakcji symbolicznych odnosi się zarówno do sposobu postrzegania obiektu, wyrażania opinii o nim, jak i podejmowanych działań wobec niego. Zatem interakcje, w których partnerzy odczytują nawzajem znaczenie swoich działań, są interakcjami symbolicznymi.

Rozwojowi tzw. osobowości otwartej służy „model interakcyjnej tożsamości”. Wynika z tego, że

człowiek [...] każdorazowo podejmując określoną rolę wynikającą z interakcji, w jakie wchodzi z jednostkami, ma możliwość nie tylko ją odtworzyć, ale jednocześnie ukazać swoje wnętrze,

jaźń, tożsamość, pierwiastki swojej własnej, nieskrępowanej osobowości. Takie pojmowanie roli człowieka w społeczeństwie pozwala mu na nieskrępowane, w pełni wolne funkcjonowanie, czyli daje mu szansę bycia twórczym i aktywnie tę właściwość przejawiać w sytuacjach życiowych, kontaktach, interakcjach (Gnitecki 1999, s. 247).

W praktyce edukacyjnej termin ten zyskał szczególne znaczenie, traktuje bowiem relacje zachodzące między nauczycielem a uczniem jako specyficzną interakcję społeczną. Takie ujęcie tych relacji stwarza możliwości rozpatrywania zjawisk życia szkolnego w innej płaszczyźnie. Koncepcja świata społecznego budowana przez interakcjonizm zawsze za punkt wyjścia przyjmuje stosunek wzajemnego oddziaływania dwóch jednostek ludzkich. Przyjęcie takiego stanowiska stwarza nowe możliwości spojrzenia na jednostki oddziałujące na siebie w procesie kształcenia i wychowania. Przyjmując takie stanowisko, można uznać, iż szkoła stanowi płaszczyznę, na której działają dwa podmioty: uczeń i nauczyciel, które funkcjonują, opierając się na pewnych założeniach:

- zachowanie jednostki stanowi wynik interakcji, jaka zachodzi pomiędzy tą jednostką a sytuacjami, w jakich się ona znajduje;
- rodzaj interakcji, w jakie wchodzi jednostka, zależy od towarzyszących intencji;
- decydujących wpływ na zachowanie jednostki wywierają czynniki poznawcze, następnie – czynniki emocjonalne;
- za główny czynnik sytuacyjny wywierający wpływ na zachowanie uznaje się psychologiczne znaczenie sytuacji dla danej jednostki.

Kształtowanie tolerancji uczniów wobec niepełnosprawnych rówieśników jest możliwe dzięki przyjęciu przedstawionych wyżej założeń interakcjonistycznego ujmowania szkoły. Domenę szkoły funkcjonującej w przedstawiony sposób stanowi znak równości postawiony pomiędzy głównymi partnerami procesu wychowania i nauczania – uczniem i nauczycielem.

Funkcjonowanie społeczne osób niepełnosprawnych

Funkcjonowanie społeczne osób niepełnosprawnych zależne jest od dwóch głównych czynników. Z jednej strony konieczne jest przygotowanie społeczeństwa i otoczenia (dostosowanie do specyfiki ograniczeń) na przyjęcie tych osób, z drugiej zaś nie należy zapominać, iż specjalnych oddziaływań przygotowujących do włączenia w struktury społeczne wymagają same osoby niepełnosprawne. Warto również zauważyć, że sytuacja społeczna osób z niepełnosprawnością w dużym stopniu zależy od nich samych. Stanowi rezultat podejmowanej aktywności, postaw oraz sposobu kształtowania relacji ze światem (Ostrowska, Sikorska, Gąciarz 2001, s. 188. Decydujący wpływ mają tu następujące zjawiska i tendencje:

1. Osoby niepełnosprawne są bardzo słabo poinformowane o możliwościach prawnych, instytucjonalnych i społecznych uzyskiwania wsparcia, podejmowania rozmaitych form aktywności i kontaktowania się wzajemnego. Ten niski stopień uświadomienia pogłębia trudności w zaspokajaniu wielu potrzeb, integrowaniu się z otoczeniem społecznym czy też po prostu ułatwianiu sobie rozwiązywania codziennych spraw.
2. Pomimo odnotowanego wzrostu liczby i aktywności organizacji społecznych zorientowanych na rozwiązywanie problemów środowiska osób niepełnosprawnych, nadal ich znaczenie ma charakter marginalny. Szczególna „pustka społeczna” panuje w środowisku wiejskim i małomiasteczkowym.
3. Poza problemami materialnymi i zdrowotnymi, które dominują w hierarchiach problemów do rozwiązania, niewątpliwie najważniejszą potrzebą osób niepełnosprawnych jest kontakt z innymi ludźmi, posiadania normalnych, możliwie intensywnych stosunków z innymi osobami. Tworzenie warunków dla takiego kontaktu jest praktycznie poza zasięgiem programów działalności instytucji publicznych, a rodzina z coraz większymi trudnościami wypełnia te funkcje. Jest to więc potrzeba stosunkowo silnie zdeprywowana (Ostrowska, Sikorska, Gąciarz 2001, s. 188-189).

Jakość wzajemnych relacji osób pełnosprawnych z niepełnosprawnymi w dużej mierze zależy jednak od samych ludzi z niepełnosprawnością. Ich ciągle niezadowalająca sytuacja społeczna stanowi wynik „słabej artykulacji własnych interesów i oczekiwań, co wynika z braku sprecyzowanego planu działania wobec instytucji oraz braku motywacji do samoorganizacji społecznej” (Ostrowska, Sikorska, Gąciarz 2001, s. 191). Podejmując rozważania na temat wzajemnych relacji interpersonalnych, należy pamiętać, że

człowiek nie tylko posiada możliwości różnorodnych kontaktów z innymi, ale ich potrzebuje i faktycznie je nawiązuje. Sam sobie nie wystarcza: tylko w społeczności może osiągnąć i osiąga pełniejszy rozwój swoich możliwości fizycznych i psychicznych, intelektualnych i moralnych, ekonomicznych, społecznych i politycznych (Darowski 2002, s. 126).

Wskazuje to walory, jakie daje osobom pełnosprawnym możliwość wspólnego przebywania z ludźmi niepełnosprawnymi.

Osoby niepełnosprawne należy obejmować wsparciem społecznym o szeroko zakreślonych rozmiarach. Działania podejmowane na rzecz tych osób powinny dotyczyć wszystkich podmiotów z otoczenia jednostki (rodzina, instytucje publiczne, organizacje społeczne). Jednak, jak słusznie zauważono, „najlepsze decyzje podejmowane na szczeblu centralnym nie przyniosą oczekiwanych rezultatów, jeśli na szczeblu lokalnym nie znajdą odpowiedniego umocowania w konkretnych formach pomocy, kierowanych do osób niepełnosprawnych” (Klinik, Rottermund 2004, s. 219). Oczywiście uczyniono już wiele kroków mających doprowadzić do poprawy sytuacji ludzi niepełnosprawnych, jednak nadal pozostaje jeszcze dużo do zrobienia w tym zakresie. Kluczową rolę odgrywa tu upowszechnianie wiedzy o osobach niepełnosprawnych, szczególnie w społecznościach lokalnych, a co się z tym wiąże – podejmowanie konkretnych działań. Środowisko lokalne nabiera szczególnego znaczenia

w odniesieniu do osób z niepełnosprawnością. Ograniczona mobilność, udomowiony model aktywności oraz najczęściej niezbyt korzystna sytuacja ekonomiczna powodują wzrost istotności tego środowiska (Rudek 2011, s. 37-38).

W podejściu do osób niepełnosprawnych postuluje się przestrzeganie następujących zasad mogących stanowić wskazówkę, jak odpowiednio odnosić się do nich:

- 1) osoba niepełnosprawna [...] jest w pełni ludzkim podmiotem, z odpowiadającymi temu przyrodzonymi, świętymi i nienaruszalnymi prawami,
- 2) osobie niepełnosprawnej należy ułatwić udział w życiu społeczeństwa we wszystkich jego wymiarach i na wszystkich poziomach, które leżą w granicach jej możliwości,
- 3) jakość społeczeństwa i cywilizacji mierzy się szacunkiem, jaki okazują najsłabszym ze swoich członków,
- 4) podstawowe nastawienie w podchodzeniu do problemów związanych z uczestnictwem osób niepełnosprawnych w życiu społecznym musi być inspirowane przez zasady:
 - integracji, która przeciwstawia się tendencji do izolowania, segregowania i spychania na margines osoby niepełnosprawnej, a równocześnie idzie dalej, aniżeli postawa czystej tolerancji,
 - normalizacji, która oznacza i pociąga za sobą wysiłek zmierzający do całkowitej rehabilitacji osób niepełnosprawnych za pomocą wszelkich dostępnych dziś środków i technik, a w przypadkach, gdy to okaże się niemożliwe – do stworzenia im warunków życia i działania zbliżonych najbardziej do normalnych,
 - personalizacji, która ukazuje, że we wszystkiego rodzaju staraniach, jak też w rozmaitych stosunkach wychowawczych i społecznych zmierzających do wyeliminowania niepełnosprawności, zawsze trzeba przede wszystkim uwzględnić, chronić i wspomagać godność, warunki życia i integralny rozwój osoby, we wszystkich jej rozmiarach oraz uzdolnieniach fizycznych, moralnych i duchowych (Zrałek 1999, s. 67-68).

Zamiast podsumowania...

Humanizacja zauważalna jest już w codziennych czynnościach podejmowanych przez nauczycieli w toku procesów nauczania i wychowania. Przejawia się ona w zindywidualizowanym podejściu do ucznia, we wzmacnianiu jego poczucia własnej wartości, w dostrzeganiu mocnych stron, we wspieraniu w podejmowanych zadaniach, w pracy nad sobą czy pokonywaniu własnych słabości. Działania te pozwalają na wyzwolenie aktywności dzieci niepełnosprawnych w granicach ich możliwości, co może wpływać na jakość ich funkcjonowania w różnych sytuacjach społecznych. W wyniku przeobrażeń w centralnym punkcie współczesnego świata usytuowany został człowiek. Sytuacja taka implikuje potrzebę uwzględniania zmian dokonujących się w otaczającej rzeczywistości. Są one konieczne dla wychowania, ponieważ współczesne społeczeństwo ma świadomość moralnej odpowiedzialności za los osób z niepełnosprawnością (Olszak-Krzyżanowska 2008, s. 199). Wychowanie rozumiane jako działanie zmierzające w kierunku „poszukiwania wartości” (Gnitecki, Pasterniak 1993) czy dążenie

do osiągnięcia wartości założonych w celach edukacyjnych (Gnitecki 1999, s. 307) może być uznane za swoistą metodę służącą kształtowaniu i utrwalaniu pozytywnych postaw wobec osób z niepełnosprawnością.

W konkluzji należy zatem stwierdzić, że w wyniku podjęcia powyższych rozważań okazuje się, iż problematyka związana z kształtowaniem pozytywnych postaw wobec osób z niepełnosprawnością w kontekście społecznym zasługuje na umiejscowienie jej w głównych obszarach tematyki pedagogicznej.

Bibliografia

- Biernat T., Malinowski J.A. (red.) (2013), *Edukacja a włączenie społeczne. Konteksty socjalne i pedagogiczne*, Wydawnictwo Edukacyjne Akapit, Toruń.
- Darowski R. (2002), *Filozofia człowieka. Zarys problematyki. Antologia tekstów*, WAM, Kraków.
- Delors J. (1998), *Edukacja. Jest w niej ukryty skarb, raport dla UNESCO Międzynarodowej Komisji do Spraw Edukacji dla XXI wieku*, tłum. W. Rabczuk, SOP Wydawnictwo UNESCO, Warszawa.
- Gnitecki J., Pasterniak W. (1993), *Wychowanie jako poszukiwanie wartości*, WOM, Gorzów Wlkp.
- Gnitecki J. (1999), *Zarys pedagogiki ogólnej*, WOM, Gorzów Wlkp.
- Kirenko J. (2007), *Indywidualna i społeczna percepcja niepełnosprawności*, Wydawnictwo UMCS, Lublin.
- Klinik A., Rottermund J., Gajdzica Z. (red.) (2005), *Edukacja – socjalizacja – autonomia w życiu osoby niepełnosprawnej*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków.
- Kosyrz Z. (2000), *Nauczyciel a tolerancja*, [w:] M. Jakowicka, K. Stech (red.), *Pedagogiczne aspekty Paktów Praw Człowieka i Konwencji Praw Dziecka: założenia i rzeczywistość*, WSP, Zielona Góra, s. 105-116.
- Kwieciński Z. (1995), *Socjopatologia edukacji*, MWN, Olecko.
- Maciarz A. (1999), *Z teorii i badań społecznej integracji dzieci niepełnosprawnych*, Impuls, Kraków.
- Mayor F. (2001), *Przyszłość świata*, tłum. J. Wolf, A. Janik, W. Rabczuk, Wydawnictwo Fundacji Studiów i Badań Edukacyjnych, Warszawa.
- Okoń W. (1992), *Słownik pedagogiczny*, PWN, Warszawa.
- Olszak-Krzyżanowska B. (2008), *Problemy życiowe osób niepełnosprawnych z uszkodzonym narządem ruchu*, [w:] G. Miłkowska, B. Olszak-Krzyżanowska (red.), *Teraźniejszość i przyszłość osób niepełnosprawnych w kontekście społecznych zmian*, Impuls, Kraków, s. 199-212.

- Olubiński A. (2013), *Edukacja jako źródło ekskluzji i strat czy inkluzji i reform?*, [w:] T. Biernat, J.A. Malinowski (red.), *Edukacja a włączenie społeczne. Konteksty socjalne i pedagogiczne*, Wydawnictwo Edukacyjne Akapit, Toruń, s. 19-44.
- Olubiński A. (2004), *Edukacyjne źródła marginalizacji (uwagi na kanwie refleksji nad tzw. raportem Jacques'a Delorsa)*, „Wychowanie na co Dzień” 4, s. 4-6.
- Ostrowska A., Sikorska J., Gąciarz B. (2001), *Osoby niepełnosprawne w Polsce w latach dziewięćdziesiątych*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa.
- Radziejewicz-Winnicki A. (2004), *Społeczeństwo w trakcie zmiany*, GWP, Gdańsk.
- Rudek I. (2011), *Człowiek z niepełnosprawnością – czy istnieje szansa na akceptację społeczną?*, [w:] B. Orłowska, P. Prüfer (red.), *Przełamywanie barier psychologicznych, społecznych i emocjonalnych w funkcjonowaniu osób niepełnosprawnych w społeczeństwie*, PWSZ, Gorzów Wlkp., s. 33-42.
- Rudek I. (2012a), *Pedagogika chrześcijańska a budowanie relacji z osobami niepełnosprawnymi*, „Studia Scientifica Facultatis Pedagogicae” 4, s. 196-205.
- Rudek I. (2012b), *Wszyscy jesteśmy „inni”... rola wychowania moralnego w budowaniu poprawnych relacji z osobami niepełnosprawnymi*, „Studia z Teorii Wychowania” 1(4), Warszawa, s. 113-124.
- Zrałek M. (1999), *Barriere życiowe niepełnosprawnych ze szczególnym uwzględnieniem barier architektonicznych*, [w:] L. Frąckiewicz (red.), *Niepełnosprawni w środowisku społecznym*, Wydawnictwo Uczelniane Akademii Ekonomicznej, Katowice.

Społeczny kontekst edukacji w procesie kształtowania postaw wobec osób niepełnosprawnych

Streszczenie: Przed współczesną edukacją stawia się wiele celów i funkcji. Przemiany dokonujące się w świecie w naturalny sposób generują konieczność zmian w zakresie edukacji. Pozostając w zgodzie z zasadniczymi kierunkami pojawiającymi się we współczesnym myśleniu o edukacji, zwraca się szczególną uwagę na jej wpływ na rozwój poszczególnych jednostek, ale i całego społeczeństwa. Zasadniczy sens współczesnej edukacji to optymalizacja rozwoju człowieka i jego możliwości. Podstawowym zadaniem tego procesu jest przygotowanie dzieci i młodzieży do panujących w danym społeczeństwie ideałów i celów wychowania.

Do najważniejszych celów edukacji zalicza się dwa podstawowe (w zasadniczy sposób determinujące jakość życia jednostki): zdrowe życie oraz zdobywanie wiedzy i dostęp do zasobów zapewniających poziom życia, który będzie optymalizował wszechstronny rozwój. Współczesna szkoła, realizując te założenia, podejmuje działania zmierzające do kształtowania właściwych postaw wobec osób niepełnosprawnych poprzez praktyczną

realizację idei integracji społecznej. Jej wyrazem jest uwzględnianie potrzeb życiowych, edukacyjnych i zawodowych osób z niepełnosprawnością oraz traktowanie ich jako naturalnego ogniwa struktury społecznej.

Słowa kluczowe: edukacja, osoby niepełnosprawne, integracja społeczna

Social context of education in shaping attitudes towards people with disabilities

Abstract: Modern education has many purposes and functions. The transformations occurring in the world naturally generate the need for changes in education system. We pay attention mostly to its influence on development of each and every individual as well as whole society. The thrust of modern education is to optimize human development and its possibilities. The primary objective of this process is to prepare children and youth for prevailing in a given society ideals and goals of education.

There are two basic and most important objectives of education significantly determining the quality of life of the individual: a healthy life and gaining knowledge and access to resources to ensure the standard of living, which will optimize the comprehensive development. Contemporary school realizes these objectives by taking steps to shape appropriate attitudes towards people with disabilities through the practical implementation of the idea of social integration. Its expression is to consider the needs of life, education and professional career of people with disabilities and treat them as a natural element of the social structure. Its mission is to consider the necessities of life, education and vocation of people with disabilities and treat them as a natural element of the social structure.

Keywords: education, people with disabilities, social integration